

AZ IDEGESSÉG AZ ISKOLÁBAN.*

Idegesek vagyunk. Az idegesség rohamosan terjed közöttünk. Népünk semelyik rétegét sem kiméli meg a baj. Már-már a gyermeket is utóléri és az iskolapadokban csirázik fel a jövő nemzeteket megrontó ezen erőtlenség. Félős, hogy az nemzetségről nemzetségre fokozódván, társadalmunk átkává fajul!

Ilyen és hasonló panaszok hallatszanak mindenfelől. Jogosok vagy jogtalanok-e a panaszok? Valóban veszélyben forognak-e iskolás gyermekeink? Ha igen, mivel védekezhetünk a veszély ellen? E kérdésekkel kívánok itt, e szaktestület keblében röviden foglalkozni. Érdeklődést szeretnék kelteni a tárgyhoz, mert jól tudom, hogy a gyermekek idegessége ellen mi orvosok sikerrel csak akkor fogunk küzdhetni, ha ebben az illetékes tanférfiak segítségünkre lesznek.

Bevallhatjuk! Idegesek vagyunk. A statistika adatai szerint minden 300 egészségesre egy elmebajos és 140 idegbajos esik. Tehát majd minden harmadik ember ideges.

Szokásban van a civilizáció rohamos fejlődését, a kultúra gyors haladását vádolni ezért. Nem osztom egészen e nézetet. Igaz, hogy már szinte túlestünk a gőz és villamosság századán. Igaz, hogy ezen energiák feszítő ereje és haladásuk sebessége mintegy uralja egész életünket. Nehéz a munka, óriás a hajsza, végtelen a tolongás, lázasan sietős minden czél. Észbontó, idegfeszítő még az élvezet is. Drága minden perc. Nincs időnk még a tanulásra, a gyakorlásra, a haladásra, a pihenésre sem. Minden pillanatnyi késedelem károkat okoz, mert a szakadatlan versenyben a türelmetlenek megelőzik a pihenőt. «Record» a modern jelszó. Record, az élet, az egészség, a haza, a család, a vagyon, a becsület árán is.

* Fölvosta a szerző a kolozsvári tanári körben 1903 május 2-án.
Magyar Paedagogia. XII. 6-7.

És mégis azt mondom, hogy idegességünk végső oka nem az általános sokadalomban rejlik. Megfordítva áll a dolog. Idegességünk okozza ezt a végtelen sokadalmat.

Elég beszédek e tekintetben a történelem lapjai. Azt bizonyítják, hogy a fokozott idegesség jelenségével mindott találkozunk, a hol a társadalom bármi okból időszakos nagyobb átalakuláson ment keresztül. A midőn a perzsa kulturát Macedonia nyers ereje átalakulásra készítette, az idegesség az érzéki élvezetelen vadászatában, a pompa és hatalom után való féktelen küzdelemben, a szerencsejátékok csillapíthatatlan szenvedélyeiben, a kéjvágy undok, pervers gyönyöreiben épen olyan hóbortra emelkedett, mint ma, vagy az ős Rómának és Alexandriának bukása előtt. Úgy a keresztyénség, mint a népvándorlás az akkori társadalmakban hatalmas hullámú átalakításokat követeltek. Mind egyiknek következménye az idegesség növekedése volt. A természetellenes érzéki mámorok felkeltésében hirhedt szép jóniai és alexandriai rabok, a gazdagok és hatalmasok corruptiója, fényűzése, a pazár élvezetetlen túlzásai, a csásarak nagyzási hóbortja, a gladiatorok embervértől való ittassága, a játékosok kegyetlen, vak, szabadságöt, népet tipró szenvedélye, a bölcsészek mesterséges extasisai, stb. mérlegelni engedik az akkori idegesség fokát. A reformatiót követelő s eredményező társadalmi átalakulásokkal újból ismétlődnek ezen tünetmények. A rablók, gyilkosok, csalók, buják, kalózok, hitszegők, színlelők korszaka volt ez. A visio, hallucinatio, téves eszme uralma állott be. Az önostorzők, táncdühöngők, ördögűzők, anachoreták, asketák, eremiták, fanatikusok, a martyromságra szomjazók, valamint a boszorkányperek nyomták e korszakra az idegesség bélyegét.

Csoda-e, ha az idegesség minden formájában most újból megjelenik. Társadalmunk átalakulása jelenleg is nagyszabású. A francia forradalom adta szabadságesszmék, a természettudományok bámulatos haladása és ezek révén az internationalis érintkezés rendkívüli könnyűsége összerogyasztja a társadalmi kasztokat, érvényteleníti a régi szerzett jogokat, mindalsóbb népretegekbe viszi az államhatalmat, elsimitja a nemzetiségi és vallásbeli különbségeket, szembeállítja a munkát a tőkével, a militarismust a socialis hatalommal, a politikai czélokot a közvéleménnyel, stb. minden irányban erős ellentéteket támasztva és óriási küzdelmeket ébresztve föl. A forrongás, a harc követelte reactio min-

den téren felburjánozik, ingerlékenységet, izgatottságot, türelmetlenséget, excessusokat, iszákosságot, a syphilis terjedését, s ezekből idegességét, sőt elmebajt okozva. Az alkalmazkodásra képesek győzedelmeskednek. Az alkalmazkodni nem tudók áldozatul esnek. Némelyek csak mulólag merülnek ki; másoknál állandó károsodás áll be. Ismét másoknál az idegrendszer elkorcsosodása létesül. Az első esetben az elme pusztá fáradásával találkozunk, a másodikban kóros hajlandóságok támadnak, a harmadik eset alkati sajátságokat teremt.

A muló fáradás tovább nem örökíthető. Azt gyermekeinkre át nem ruházzuk. Az idegrendszer hajlamai és alkati elváltozásai azonban tovább öröklődnek. Az ideges szülők gyermekei idegességre vannak disponálva vagy alkotva. Úgy a dispositio, mint a constitutio tehát nagyjára nem az iskolában termődik, azt a tanulók már magukkal hozzák oda. Föltehetnők, hogy az értelem pusztá kimerülése bekövetkezhetnék az iskolában veleszületett hajlandóság és alkat nélkül is. De egészséges gyermeknél, tapasztalás szerint, ez alig lehetséges. A gyermek fáradó agyveleje azonnal megtagadja a szolgálatot. A figyelem elterelődik, a fásasztó ingerek felvétele szünetel, a képzettársítások más irányba kalandoznak és az elhárító reakciók bekövetkeznek. Az ép gyermekagyvelő ruganyos mechanizmusa önmagát védi, mert a fásasztó tényezők behatása elől elzárkózik. Hiába beszél ekkor a tanító, a fáradt gyermek nem vesz róla tudomást, akár ott se volna. Azért az oktatás és a nevelés túlbuzgalma kárba vész. Mégis kárhózatossá válik olykor, ha a fáradás érzéseihez kellemetlen hangulatok csatlakoznak és ez utóbbiaknak gyakori ismétlődése, esetleges begyakorlása ellenszenvet kelt a tanulás és a művelődés összes tényeivel szemben, vagyis megutáltatja azokat. Az ellenszenv és a fáradás kettős tényezője már idegességet is fakaszthat.

Komolyabb dolog a dispositio. Nem betegség ugyan, csak szunnyadó potentia, a melyet akár az egész életen át magunkban viselhetünk anélkül, hogy bennünk érvényesüljön. De bármikor betegséggé válhatik. Alkalmi okok kellene csak hozzá. Ez utóbbiak váltják ki a bajt. Az alkalmi okokat pedig sűrűn szolgáltatja az élet és bőven kínálkoznak azok az iskolában is.

Az ideges alkat még súlyosabb baj. Ez már önmagában is betegség és kiváltó mozzanatokra nem szorul. Az iskola minden-

esetre nagyíthatja azt és a czélszerű orvosolhatását károsan befolyásolhatja.

Mínthogy az iskolában egészséges, ideges hajlamú és ideges alkotású gyermekekkel vegyest találkoznak, és mínthogy az egészségeseken is mutatkoznak olykor rossz szokások, a melyek idegességnek tűnhetnek: megkülönböztetésük fontos, annál inkább, mert más-más bánásmódot igényelnek, mert az egészségesek és idegesek együtt-tanulása nem egyszer veszedelmekkel jár, s mert az iskolában a betegségek könnyebben ismerhetők fel, semmint otthon s így korábban juthatnak a szakértő keze alá.

Lássuk őket egyenkint.

Kész, minden functióra alkalmas psychomechanismust a legegészségesebb gyermek sem hoz a világra. Az idegrendszer egyes pályái, rendszerei és reflexkörei más-más időben érnek meg: és fokozatosan válnak munkaképesekké. Legelőször a testi énnel közeli és távolító, kereső és kerülő reflexei, az érzéki és közérzeti pályák állanak rendelkezésre. Velök jár a testi én nagybodása és a tökéletlen érzéstársulások fékezetlen volta miatt, a testi erők túlbecsülése. A gyermek ekkor főleg testi érzéseinek, ösztöneinek uralma alatt áll. Egoismusa előtérbe lép. Túlnagynak képzeltegyéniségét a világ központjává teszi. Erőit mérlegelni nem tudja s határozott nagyzási téveszmékkel bír. E közben a lelki én objectíváló és subjectíváló reflexei, az észrevevés és a hangulatok pályái is lassankint megszülemlenek és tökéletesednek. A testi én a külvilággal mind szorosabb, mind sűrűbb, mind változatosabb viszonyba jut. A bonyolódó érzések szövődményeiből az észrevevések és a hangulatok tényei szűrődnek le. A gyermek nemcsak testi szemével, hanem lelki szemével kezd látni; nemcsak a testével, hanem a lelkével is tanul érezni. Egyéni érzéseit a világról szerzett tapasztalataival kiegészíti és a külvilágadta tudását belső hangulatainak mezébe öltözteti. Subjectívus érzéseinek színeit reálehel a külső mindenségre és az objectívus világ eseményeit önmagára vonatkoztatja. Az objectívatio és a subjectívatio e tényei eleintén még csak döcögősen sikerülnek. A tapasztalatok hiánya, a társító idegpályák éretlensége számos nehézséget okoz. E nehézség kellemetlen hangulatokat támaszt és ez utóbbiak a subjectívatio és az objectívatio túlzó egyoldalúságaiból a megfigyeltetés és az üldöztetés téves eszméit csiráztatják fel. A nagyzó, akaratos gyermekből félős, bizalmatlan gyermek lett. Mel-

lette az objectivatio hézagait s nehézségeit az argutiás reflexek, a mimelés, a gestus iparkodik pótolni, a subjectivatio sikertelenségeit pedig az idealisatio reflexei helyettesítik. A gyermek grimaszokat csinál, szükség nélkül izeg-mozog, a fantázia körébe ragadtatja magát, szinte ébren álmodik. De ezen magatartása is az associatio tökéletlenségei folytán kellő gátoltatásban nem részesül. Ezen fogyatékoság egyfelől a kifejező-mozgások s a hangulatok túlzásaihoz, a kényszerekhez, másfelől a képzetek félszeg társulásaihoz, egyoldalú kötöttségéhez és végtelen kalandozásaihoz, azaz az öntudat szűküléséhez és a féleszmélésekhez vezet.

A normális gyermek is a nagyzás, az üldöztetés, a megfigyeltetés tévedésein, az illusiók és az ábrándok világán, a kényszerek ösztökélésein át jut a suggestio, a rapport, az automatóság hálójába. A gyermekértelem sajátosságai tehát ezen időben az agyvelő és az idegrendszer anatómiai fejlődésében és az e fejlődés során természetszerűen fellépő tökéletlenségekben keresendők. E sajátosságok az egyéni jellemtől és a temperamentumtól függőleg változók ugyan, de sohasem állandóak. Az elme továbbművelődésével arányban feltűnnek és el is múlnak. És éppen ez által különböznek a később említendő lelki kóros hajlamoktól és kóros alkattoktól.

A kis gyermekek ismert egoismusa, a melyet óriásinak érzett enjük feltételez, s a melyet mérhetetlen irigység és határtalan önszeretet kísér, valamint a minden felett uralkodó akaratok; a későbbi féltékenységük, ijedősségük, a körülöttük lefolyó események önmagukra való vonatkoztatásának szeretetével együtt; az azután fellépő kényszerjelenségek, a sokszerűen ismétlődő kifejező mozgások, a korán jelentkező utánzási, ellenkezési, gyűjtési s rombolási vágyak, mint rapportok, úgyszintén a rendkívüli suggestibilitás, az illusiók tarkasága, a kedélyérzelmek mystikuma és labilitása, a stereotypus mozgások sora, mindmegannyi jelenség, a melylyel a legegészségesebb gyermek lelki életében is találkozunk. Mindezek, bár múltó valamik, sokaknál, többé-kevésbé, részben vagy egészben a felnőtt korig, sőt nem ritkán a vénségig is fennállanak. Ilyen tulajdonság a serdülő kor vakmerő bátorsága, túlzott önbizalma, féktelen tettvágya, elbizakodott akarata, mindent jobban tudása, túlvérmes reménye, könnyű befolyásolhatósága, szerfeletti hiszékenysége, végtelen boldogsága, határtalan világfájdalma, könnyelmű gondatlansága, lelkes idealismusa,

kedélybeli sebzekenysége, érzelmeinek lobbanékonyága, és az a szalmatűz, a mely a fiatal kort jellemzi. Ezekhez csatlakoznak még később az érlelődő nemző szervek sajátságos közérzetéből fakadó tárgyaltalan vágyak, szerelmi ábrándok és érthetetlen kedélyi ömlengések.

Az oktatásnak s a nevelésnek e jelenségekkel számolnia kell. Ezeket az iskolában figyelmen kívül nem hagyhatjuk, sőt a tanítás céljaira még ki is kell aknáznunk. Minthogy úgysis a nevelés keretébe tartoznak, külön tárgyalást itt nem igényelnek. Annyi mégis hangsúlyozandó, hogy az emberi cselekvésnek két leghatalmasabb rugója mindenkor a testi ösztön és a hangulat marad. E kettőnek irányítása legyen a nevelésnek fő feladata. Rossz közérzetek, testi vágyak a tanuláshoz ellenségei. A fázó, izzadó, éhező, szomjas, fáradt gyermeket oktatni nem lehet. E közérzetek annyira tolaakodók, s annyira lekötik a figyelmet, hogy a leghasznosabb munka is kárba vész.

Még kényesebbek a kellemetlen hangulatok, mert ezek nemcsak rossz érzéseik révén dominálnak, hanem emlékképeikben is állandóan tapadva maradnak. A sikertelenség pl. a tanuláshoz való haladásnak egyik legfőbb fékezője, az általa keltett nyomasztó hangulatok minden munkára szólító inger kapcsán újból megjelennek és hosszú időre megbénítják az egyén munkaerejét.

Az a tanár, a ki tanítványai közérzetének épségére nem ügyel, a ki egyoldalú lekötéssel a figyelmet kifárasztja, a ki félelemben s rettegésben tartja a gyermekeket, a ki a sikertelen munkát a siker reményével nem biztatja; a ki kedv helyett kedvetlenséget ébreszt a tanuláshoz; az oktatás terén eredményeket elérni nem fog soha. Idegességet azonban ép és egészséges szervezetű gyermekben még így is ritkán; csak erős szellemi túlfárasztás és heves, tartós indulatok keltése kapcsán fog támasztani. Annál inkább az erre hajlandósítottakban.

Vannak gyermekek, és ezek ideges, tuberkulosisban szenvedő, beteges szülők gyermekei, a kik az idegességre való hajlandóságot a szülőktől öröklék. Az öröklött terhelttség foka különböző lehet, kiterjedhet az egész idegrendszerre, vagy részlegesen, egyes képességekre, tehetségekre, reflexkörökre korlátolódhatik. Találkozhatunk e mellett, túlnagy, csökkent, félszeg és fonák ingerlé-

kenységgel. Az első esetben kicsiny ingerek is nagy reactiókat keltenek. A másodikban tetemes ingerek is alig vannak eredménnyel. A félszeg ingerlékenységnél az inger minőségének meg nem felelő reactio támad; a fonáknál pedig a reactio az ingerrel ellentétes természetű.

A reactivitas ezen sajátosságában rejlik az ideges dispositio. Nincsen semmi bajuk, de az élet nyugalmas kerékvágásából könnyen kizökkennek. Némelyeknél már csekély lázak, — egy-egy nátha, — deliriumokat és érzelmi csalódásokat váltanak ki. Másoknál a légkisebb fájdalom, — a fog növése, — görcsöket okoz. Ismét másoknál fokozott vagy csökkent érzékenység mutatkozik külbenyomásokkal szemben. Olyiknál a színek, hangok, szagok, ízek stb, kiválóan élénk érzéseket keltenek vagy tompaságuknál fogva azok könnyen összetévesztetnek. Egyeseknél az érzékelés perversitása mutatkozik, azaz az érzést szokatlan idegen érzés kíséri, pl. némely hangot a fájdalom, az undor, a szédülés. Néha a hang színérzést vagy az íz szagokat kelt, stb. Ugyanily dispositiókat árul el a phantasia rendkívüli élénksége, hiánya vagy egyoldalúsága, a figyelem erős, el nem vonható rögzülése vagy fáradékonysága, az emlékezésnek túlzása vagy csalódása, az ítéletnek impressiók és egyes kiváló hangulatok által való befolyásoltatása, a következtetések rabulismusa és sok más hasonló jelenség. A gondolkodás feltűnő gyorsasága vagy lassúsága, az orientálódás egyoldalúsága, a koraérett értelem, a feltűnő zseniálitás, a hangulatok változékonysága, esékenysége, az ambitio túlzása, a nyugtalan aggodalmas érzések, a haragra lobbanékonyság, az indulatok, szenvedélyek hevessége éppen úgy, mint a túlságos közöny, az indokolatlan sympathiák, a lázas törekvések, szokatlan, természetellenes vágyak, az akarat erőtlensége vagy makacssága, mind-megannyi az ideges dispositio lelki tüneteként ismeretes. A szellemi koraérettség vagy visszamaradás ugyan szintén a disponáltak sajátysága, de már inkább a tényleges idegesség következménye.

Esetleges rejtett voltukat legtöbbször a testi jelenségek is elárulják. A gyakori főfájás, vértódulás a fejhez, a szédülés, a hideg kezek s hideg lábak, az ok nélküli verejtékezés, a sűrű emésztési zavarok, a székelés nehézségei, a vizeleti inger gyakorisága, az ágyba-, ruhábvizelés, a rossz alvás, túlálomosság, vagy az álomból való fölriadás, a nemi ösztön korai vagy pervers jelentkezése és a test gyors fáradékonysága az ideges dispositio

mellett szólnak. Megerősíti ezt a föltevést a bőr feltűnő halványsága, a szemek rendkívüli fénye és mozgékonyasága, a nehézhaladás, a nehézlátás, az arcz könnyű pirulása s halványodása, beszéd és mimelés közben a kétoldali arczfél egyenlőtlen mozgása, ideges rángatózások, az ásítás, csuklás, bőfögés gyakori görcse és a beszédnek akár beidegzési, akár artikulációs zavarai. A hebegő, dadogó, gagyogó, dunnyogó és selypítő beszéd, az r (rotacismus), az s (sigmatismus) az l (lambdacismus), a g (gammacismus), a k (kappacismus), az m (mytacismus) stb. tisztátlan kiejtése, a szájon át való lélegzés, beszéd közben a levegő elfogyása miatt való sűrű szünetelés és akadozás, valamennyien a dispositio mellett vallanak. Erre mutatnak még a náthákra, hurutokra, mirigydagadásokra, torokfájásokra és bőrbajokra való feltűnő hajlandóságok és az intolerantia némely ételek, italok, különösen az alkohollal szemben.

Ismerve ezen tüneteket, az idegességre disponált tanulókat könnyen felismerhetjük. Bevallható, hogy elég veszély fenyegeti őket az iskolán kívül is. A szülők majomszeretete és a társadalom egoismusa egyaránt tömeges okokat szolgáltat az idegesség kiváltására.

Legelső sorban említendő az az elterjedt rossz szokás, a melynélfogva a gyermekek nem hagyatnak a hasonkorúak társaságában, hanem a felnőttek körébe vonatnak, azok ügyeibe beavattnak, azok örömeiben és bánatában osztozkodnak és azok élvezeteiben is részesíttetnek. (Színház, bál, nyilvános fellépés, stb.). Ez nemcsak az értelem megerőltetését vonja maga után, nemcsak koraérettséget nemz, hanem a vele járó heves kedélymozgalmak, korán ébredő nemi- és más vágyak, testi strapák, éjjelezések, tivornyák és — sajnos! — a legtöbbször még az alkohol révén is a fejlődőben lévő szervezetre valósággal mérgezőleg hatnak. A gyermek testileg visszamarad, lelkileg fertőzve lesz és a fennálló dispositióból csakhamar az idegesség tünetei bontakoznak ki.

Tényleg az idegességre hajlandósított gyermekek jó nagy része idegességét már hazulról hozza az iskolába. Mindazonáltal tagadhatatlan az is, hogy az iskola szintén ép oly gyakran kifejleszti vagy legalább is tetemesen fokozza a bajt.

A veszedelem főleg a fáradékonyság okozta könnyen-kimerülésből és a kellemetlen kedélymozgalmak állandósulásából származik. E kettőnek felidézése óvatosan kerülendő. Minthogy pedig

az iskolás gyermekek majd egyharmad része ezen hajlandósággal bír, minden iskola olykép volna berendezendő, hogy a tananyag, a tanítás módja s a tanulás formája éppen úgy mint a fegyelem, soha fárasztó ne legyen és soha tartós kedvetlenséget ne ébreszsen.

Ha a disponált gyermek túlságos korán szorittatik a munkára, ha erején felül kell dolgoznia, ha rossz viszonyok között végezi a munkát, okvetetlenül idegessé válik. Pedig a mi iskolarendszerünk mellett a mondott károk mindegyike majd mindenütt fennáll.

Oda kell hatnunk, hogy az ilyen gyermekek a hetedik életévöknek betöltése előtt iskolába egyáltalán föl ne vétessenek. Hiszen az órahosszakig tartó csendes ülést és a figyelmet a disponált gyermek — a mint azt kísérleti adatok bizonyítják, — a 7. év előtt erős elfáradás nélkül ki nem bírja. Neki másnál nagyobb testi erőre van szüksége, hogy az iskola követelményeinek megfelelhessen. A testi megerősödésre tehát számára az iskolámenést megelőzőleg hosszabb időt kell engednünk. Legalább egy évvel később kerüljön az iskolába.

Gyermekeinknek egyáltalában túlsokat kell dolgozniok. Az egészség szempontjából a 8 órai munka mellett a 8 órai üdülést és a 8 órai alvást a felnőtt ember is megköveteli. Az éretlen agyvelőnek még a 8 órai munka is sok. 9—10 órai alvás mellett a tanulónak 5-nél több órán át nem szabad fáradnia. *Mégis a mi felszeg nevelési rendszerünk 9—10 óráig dolgoztatja a zsenge agyvelőt.* Szerencse, hogy az ép szervezetű gyermek istenadta lustasága révén jórészt kitér ezen mostoha túlterhelésnek. Így legalább kipihen a különben őt is utoléró iskolai fáradalmakat. Griesbach és mások érzésmérésekkel megállapították, hogy a dél-előtti iskoláztatás annyira kimeríti a tanulókat, hogy ezen kimerülést még délután 2 órakor sem pihenték ki. A történt mérések tömegéből érdekes következtetések vonhatók. Így pl. az egyes órák közötti 5—10 percnyi szünet alig javít valamit a fáradás ezen számadatain. A délutáni iskola sokkal nagyobb mértékben fárasztó, mint a dél-előtti. A fáradást jelző számok ekkor rendkívül magasra emelkednek, éppen azért, mert délután ki nem pihent agygyal jön a gyermek az iskolába. Ha az iskola reggel 7 vagy 7 $\frac{1}{2}$ -kor kezdődik, az előző napi fáradás sincsen még teljesen kipihelve, azaz a gyermek még ki nem aludta magát és gyengült

elmével kezdi meg napi pensumát. Ugyanez bekövetkezik, ha a tanulóknak otthon este házi dolgozatokat kell csinálnia. Ekkor másnap fáradt agyvelővel lép az iskolába. A fáradtság tetemesen fokozódik az évről-évre vizsgálatok idejében, a mikor a legtöbb gyermek éppen olyan fáradtan kezdi meg a napot, a milyen fáradtan befejezte a megelőzőt. A legnagyobb mértékben fárasztók az ókori nyelvek, azután következnek a hittan, a történelem és a mennyiségtan, legkevesebbé fárasztanak a földrajz és a természettudományok. Valamennyi tantárgy keretében ismét a fáradás annál nagyobb, minél inkább a memoria terhelésével kapcsolatban tanítatnak azok és minél nagyobb a tanítás közben alkalmazott szigor. A gymnasiumok inkább fárasztják az ifjúságot, mint a reáliskolák. Egyes tanulók az egyéniségüktől függően némely tantárgyak által jobban vagy kevésbé fárasztatnak, mint a többi hasonlókorú tanuló.

A milyen áldás tehát a lustaság, a melyre éppen a fáradás elől való kitérés természetes ösztöne kényszeríti az egészséges reakciójú gyermeket, olyan átkossá válhatik ilyen viszonyok között az idegességre való hajlandóság. Ez utóbbi kétszeresen növeli a fáradékonyságot. Először, mert az ideges hajlandóságú gyermek reaktivitása fokozott és másodsor, mivel a kedély nagyobb érzékenysége miatt az érdeklődés feszítőbb és az ambícióhevesebb. A ki hazuról nem hozta már el az idegességet, az, ha disponálva van reá, mai tanrendszerünk mellett az iskolában biztosan megszerzi azt, kivált ha a tanár, félreismerve a tanuló állapotát, a fokozott ambíciót még jóakarattal növeli, vagy a fáradása folytán a többiek mögött elmaradó gyermekben bármi módon az elégtelenség tartós érzéseit felkelti. Sokszor látjuk az életben legelől járnai azokat, a kik az iskolában az utolsók között voltak, mert kikerülték a túlfáradást és jókor lerázták a célszerűtlen tanulás fakasztotta kedvetlenségét.

Az idegesség ellen való küzdelemnek sikerrel biztató fegyverei az iskolában eszerint a következők:

1. Az iskola apróbb gyermekek számára reggeli 9 óránál, nagyobbak számára reggeli 8 óránál korábban ne kezdődjék. Minden ezt megelőző foglalkoztatás (legyen bár az templomi ima is), veszedelmes a gyermek idegeire, mert ugyanannyi idővel meg rövidíti az álmat, és káros befolyású a későbbi, ki nem pihent agyvelővel kezdődő munka eredményére.

2. A tanítás órái csupán a délelőttre szorítkozzanak, délután legfeljebb a testgyakorlás és a játék engedhető meg.

3. A munkaidő a házi gyakorlatokkal együtt, napi 5—6 óránál többre nem szabható. A házi gyakorlaton kívül egyéb házi feladatot adni nem szabad. A lecke még az iskolában betanulandó. Ismétlő órák tartása kerülendő. A mechanikai magolás, e legfárasztóbb tényező, egyszer s mindenkorra eltiltandó.

4. Az évrő-vizsgák, mint károsak és céltalanok, a holt lehet, megszüntetendők.

5. Az agyvelőt leginkább megterhelő s a tanulás eredménytelensége tekintetében legelől járó ókori nyelvek a tananyagban a minimumra szorítandók, az alsóbb osztályokból pedig egészen kiküszöbölendők.

6. Az egyéni tehetségek nem lévén egyformák, nem szabad minden tantárgyból minden tanulóval szemben ugyanazon követeléssel fellépünk. Ki mire alkalmas, azt kell benne fejleszteni. A mire nem képes, azt nem kell reá erőszakolni. A koraérettet vissza kell tartani, a hátramaradót támogatni a haladásban. Evvel elejét vehetjük az idegességet teremtő kedvetlenség, a tanulási undor és az iskolafélelem keletkezésének.

7. Igazságos szigorával a szükséges fegyelem sohase keltsen sem testi, sem lelki fáradást, sem tartós kellemetlen érzéseket. A nevelés nemesítő hatása csak kellemes ethikus és aethetikus érzések felébresztése által érvényesül.

★

Másként áll a dolog az ideges alkattal felruházott gyermekekkel. Ezek születésüktől fogva idegesek. Az idegesség náluk elejétől fogva megvan, kiváltó mozzanatra nem szorult. Szülőik tudóvészesek, alkoholisták, syphilisben sinylődnek, idegbajosak, epilepsiások, elmebetegek, öngyilkosok, feltűnő jelleműek avagy éppen bűntevők.

Az öröklött constitutio jelenségei szembeszökők, bár akárhányszor idejében fel nem ismertetnek. Közös vonásuk a fogyatékoság. A testi fogyatékoság a koponya, az arcz sajátságos alkotásában, a kis, nagy és ferde fejekben, az érzékszervek hibáságában, a test törpeségében és a végtagok aránytalanságaiban, a nemzőszervek tökéletlenségeiben, a bőr és a hajzat elváltozásaiiban, az izomzat részleges hűdéseiben, görcseiben vagy merev

összehúzódásaiban, a test egyes részeinek tökéletlen, elkésett vagy elkorázott fejlődésében, szóval az úgynevezett elfajulásos jelekben nyilvánul. A sérvek, tüdővész, görvélyesség, epilepsia, vitustáncz, stb. ezeknél gyakori.

Kapcsolatban e testi tökéletlenségekkel, lelki fogyatékosságokkal is találkozunk. Az érzékelés nehézsége egészen a süket-némaságig fokozódhatik. Az észrebevés hézagos marad. A közérzet tompa, a fájdalomérzés csökkent, olykor hiányzik. Egyes közérzeti minőségek pl. csillapíthatatlan éhség, határtalan szomj, fokozott nemi inger, rendkívüli módon előtérbe léphetnek. A hangulatok roppant változók, hol nagyon hevesek, hol hirtelen múló, hol szokottnál tartósabbak. A magasabb rendű ethikus és æsthetikus érzések rendesen fogyatékosak, az intellektuális érzések egészségtelenek. Az ilyen gyermekek hidegek szülőik s testvéreik iránt, nem vonzódnak társaikhoz, könnyen sértődnek, indulatosak, haragosak, érzélgők, ijedősek, makacsok, hazugok, bosszútállók, brutálisak, ravaszok, alattomosok, emberkerülő, lomposak, könnyelműek, lelkiismeretlenek. A szánalmat, bizalmat, barátságot, szemérmert alig ismerik. Örömet találnak a rosszban, mások bántalmazásában, az állatok kínzásában. Főleg pedig erkölcsileg többekévesbbé vakok. A felfogásuk gyöngye, nehéz. Felismerő képességük kielégítő ugyan, de a gondolkodásuk elsietett vagy lassú. Figyelésük ugrándozó, nem tartós. Az emlékezésük kitünő, de nem hű, a számokra vagy a nevekre néha redkívüli nagy. Memorializálni jól tudnak. Zene és rajz tehetségük is kivételesen bámulatos lehet, bár egyoldalú és pusztán átérzésben szükölködő utánzásnak minősül. Fogalmaik hézagosak, csak empirikusak, elvont fogalmakat alkotni képtelenek, azok náluk legfeljebb ködösen képződnek. Ítéleteik szintén hézagosak. A viszonyítás nehezen sikerül. Az okot az okozattal, a valót a látszattal, a szándékost a véletlennel, a lényegest a lényegtelenel, a földolgot a részletekkel felcserélik és összetévesztik. Ellentmondásokat nem vesznek észre. Tréfát nem értenek, bár némelyek szeretnek vicczelődni. Fantáziájuk nincs, vagy képtelenségekben kalandozik. Utánzási képességük annál nagyobb. Logikus következtetésekre nem alkalmasak. A tilalmak ethikus motívumait föl nem lelik. Kényszereszméket és impulsusokat sűrűn mutatnak. Aggodalmas érzések gyakran uralják őket.

Ezen sajátságaiuknál fogva sokat tudhatnak, de mindent érte-

lem és összefüggés nélkül. Önálló ítéletre vagy ténykedésre alkalmatlanok. A tanulás nehezen megy, de a mi egyszer reájuk tapadt, az szívósan megmarad. Viselkedésük ügyetlen, sokszor ügyesnek látszik, ha a külső formákat eltanulták. Sohasem praktikusak. Más gyermekekkel ritkán játszanak. Önmagukkal beszélgetnek. Egyhangú mozgásokat ismételnék. Kifejezett jellemük nincsen. Határozott meggyőződésekre nem jutnak. Kötelesség-érzésük felületes. Némelyek könnyen lelkesülnek, de nem változtatják miért és felhevülésük gyorsan lehül. Kitartásuk kevés. Képességeikben nagyok az aránytalanságok. Gyakran kicsinyesek. Erősen önzők s önzésüket nem ritkán az altruizmus mezébe öltöztetik. A színlelésre, képmutatásra hajlandók. Türelmetlenek. Sokat kóborolnak. Vágyaik kielégítésében szenvedélyesek és erőszakosak. Lelki életük az ellentétek, félszagségek, különczködések találkozó helye, az ép és a beteges sajátságok vegyülete.

Emellett gyakoriak a sexualis eltévedések és rendellenességek. A nemi ösztön egyeseknél nagyon korán fejlődik, másoknál későn vagy abstináló undorra fajul. Nem ritkák a nemi perversitások, kicsapongások s a fajtalanságok, sőt olykor a homosexualitas, az exhibitio, a sadismus, a masochismus hajlandóságai már a gyermekkorban jelentkeznek.

Valamennyi felsorolt tulajdonságuknak a közös vonása még: az egymást felváltó periodusokban való jelentkezés. Szinte két vagy több egyénből összetéve lenni látszik a gyermek, annyira előtérbe nyomulhatnak, majd háttérbe szorulhatnak időszakosan egyes sajátságai. Constitutiójuk formája szerint két fő típusra oszthatók: az ingerlékeny, mozgékony, heves természetűekre és az inkább közönyös, lomha, tompa természetűekre. Mindkét típusbeliek tulajdonképen kisebb-nagyobb fokban korlátolt elméjük és az elme gyöngeségnek a hülyeségig terjedő fokozatát mutathatják.

Nagy kárral jár, ha az ilyen ideges alkatú gyermek az egészségesekkel egy iskolában tanul. Korlátoltabb elméjénél fogva a társaival lépést nem haladhat; mindjobban elmarad s ezért egyfelül a tanulást a többiek között haszonnal nem folytathatja, másfelül a tanuló társait nemcsak gátolja az előmenetelben, hanem, erkölcsi vakságából, érzéseinek félszagságából és cselekvéseinek kiszámíthatatlanságából kifolyólag, azok fogékony lelkületét könnyen megfertőzi.

Kivánatos tehát, és némely országokban (pl. Németországban) teszik is, hogy ezen ideges alkatú egyének az iskolából kirekesztessenek, illetőleg számukra külön segítő osztályok vagy segítő iskolák szerveztessenek. Itt az orvos segédkezése mellett külön szakértő és e célra képzett tanférfiak foglalkoznak velök. Hiszen kevesebb órában, hosszabb idő alatt, sajátos egyéniségük teljes tekintetbevételével kell hogy oktattva legyenek. A hülyék iskoláinak mintájára, csakhogy magasabb képességekre számítva, rendezendők be ezen intézetek. Türelemmel, kellő szakértelemmel, a korlátozottak egyéni tulajdonságainak kiaknázásával, gondos neveléssel, de kiváltképen helyes individualizálás mellett, akárhányból a társadalom hasznavehető tagja lehet. Tagadhatatlan azonban, hogy akadnak közöttük mindig egyesek olyanok is, a kiken a leggondosabb, legszeretetteljesebb nevelés sem fog. Ezekből könnyelmű, ledér, haszontalan, csaló, dologkerülő, iszákos, kőborló, mindent próbáló, de sehohsem helytálló emberek lesznek, a kik a családjuk szegényeként, a környezetük rémeként, a társadalom veszedelmeként fokról-fokra zülленek. Kalandos életük utolsó stációja rendszerint az elmeógyógyítóintézet vagy a börtön.

Az a kérdés merül fel, hogy hol, mikor és ki által állapíttassék az meg, vajjon valamely tanuló ilyen ideges alkatúnak minősítendő-e és a többiektől elkülönítve oktattandó?

A szülők és a hozzátartozók rendszerint mítsem sejtjenek arról, hogy gyermekök ilyen kóros constitutióval bír. Elismerik tán, hogy ideges, de ezt is véletlen körülmények által feltételezettnek tekintik. Az iskolába való felvételnél a baj azonnal nem ismerhető fel. Hosszabb megfigyelés, a gyermekekkel való behatóbb foglalkozás vezet csak a betegség felismeréséhez. Az iskolaorvosnak és a tanítónak együtt kellene működnie, ha az iskolát ezen elemektől nemcsak megtisztítani, hanem azokat célszerű nevelésnek alávetni óhajtjuk. Pædagogusaink ne elégedjenek meg az iskoláikat zavaró elemek rendszeres buktatásával. Igaz, hogy e módon is a nyügtől megszabadulnak, de a társadalomra utasítják a veszedelmet. Célszerűbb, gazdaságosabb és humánusabb belőlük hasznavehető polgárokat nevelni, a mit kizárólag az említett segítő osztályok vagy iskolák felállításával lehet elérni. A legnagyobb részük megmenthető így. Kellő nevelés mellett csak kevesen jutnak közülök az elzülles lejtőjére.

Az eliminálás persze már az első elemi osztályban történ-

jék. Kissé tájékozott tanító 2—3 hónapon belül a tanítványai sorában segítség nélkül is könnyen megjelöli a gyöngé elméjét. Olyikat, ha a baja kevésbé kifejezett, nem sikerül mindjárt felismerni. Az ilyen a magasabb osztályokba, sőt a középiskolába is észrevétlenül feljuthat. Itt azonban már reá kell bukanni a korlátoltságra. Ha a tanító vagy a tanár kételkedik, jól teszi, ha az amúgy is mindig szükséges orvosi vizsgálatot követeli.

Pontos orvosi vizsgálat alapján a baj s annak foka végleg megállapítható. Különösen a szakértelemmel végzett látási és hallási próbák, a tapintó és a fájdalomérzés mérése, esetleg a reactoidó meghatározása, a testi meg a lelki elfajulás tüneteinek felkutatása, a kérdést mindenkor biztosan eldönteni engedi. Kétes esetekben, valamint a súlyosabb esetekben az elmeorvos szaktanácsa kikérendő.

Fajunk és társadalmunk érdekében mindenekelőtt sürgősen kívánatos, hogy:

1. Minden ideges alkátú, korlátolt elméjű gyermek a rendes iskolából kirekesztessék.

2. Az ilyen gyermekek e célra szervezett külön osztályokban vagy tanintézetekben taníttassanak és neveltessenek, még pedig kevesebb leckeórában, kisebb számú osztálytárssal, a teoriák mellőzésével, érzékitő, szemléelő módszerek segédelmével, a kézi ügyesség fejlesztésével, testük és lelkük folytonos orvosi felügyelete mellett.

3. Az illető iskolákban legalább 15—16 éves korukig tartassanak és elbocsájtásuk után is, életfentartásuk végleges biztosításáig, állandóan támogattassanak és felügyelet alatt tartassanak.

Ily módon sikerülni fog az iskoláinkat az idegesség mételetyétől megszabadítani, társadalmunkat és hadseregünket az ismert szociális károk legkiválóbb okozóitól megmenteni és számos ezer egyént a hasznos, jóltevő, lélet biztosító, megelégedést nyújtó munka számára megnyerni.

Csakhogy e mozgalom tanítóink és tanáraink segédkezése nélkül hiábavaló! A bajok elég korai felismerését tőlük kell várunk. Az idő ezen esetben nemcsak a pénz, hanem az egészség értékével is bir. Hiszen — sajnos! — igaz, a mit Neumann mond: hogy idegbajok fenforgása esetében a szülőknek érthetetlen sok időre van szükségük, míg belátják, hogy gyermekük

beteg és orvost hívnak; az orvosnak megfoghatatlanul hosszú idő kell, míg végre elhiszi, hogy a gyermek elmebajos; és valamennyi ismét ki nem számítható időt pazarol, míg reá jön, hogy az elmegyógyász véleménye kikérendő lenne. Azért a sok késelelem mián, mai viszonyaink között, a segítség a legtöbb esetben elkésve jön. Felszólalásom célja, hogy ezen segítsünk.

LECHNER KÁROLY.

SZÉCHENYI ÉS A TESTI NEVELÉS.

Az ember feladata Széchenyi szerint a tökéletesedés; a nevelés ezt mozdítja elő s e célhoz alkalmazkodnak a nevelés egyes eszközei. Minden e határozott végső cél felé tartozik segíteni az embert, mindennek a szerint van jelentősége.

A tökéletesedés vágya az oka annak is, a mit Széchenyi naplójában (III. 4., 97.) megjegyez, hogy miután a tanuló éveken túl van az ember, bizonyos rendet igyekszik élete folyásában teremteni. A dolgoknak ez a rendje s az ebből eredő összhang és nyugalom feltétlenül szükséges arra, hogy az élet minden helyzetében szerencsésnek, megelégedettnek érezzük magunkat. A megelégedést nem egy esemény vagy körülmény idézi elő, a mint az ember elgázolására is csak ritkán látja elégnak a sorsnak egyetlen csapását; a megelégedés vagy a meg nem elégedés sok benyomás és érzés egybefüggéséből keletkezik. (Hitel 97.) Az emberi életben sok visszásságnak orvosszere az egybehangzó testi és szellemi fejlődés (Hitel 55); a lakosok testi és lelki szebbítése egyképen kötelessége az állam fejének (Önismeret 200), s a kettőnek ez örökös összekapcsolásából ered aztán az, hogy mikor a tökéletesedés lehető legfelsőbb fokául az ember teljes megelégedését, a lelki függetlenséget magyarázza, ennek egyik alkatrészéül az egészséget veszi. Ez állati részeinknek magok között s a lélekkel való tökéletes egybehangzása. (Világ 58.) Az összetétel első tagja e szerint a szoros értelemben vett egészség: a test rendben létele. Ez általános szükséglet kielégítése, ez állapot megteremtése céljából kívánja a testi erők fejlesztését s általában a test ápolását.

Már az egészség meghatározása is kijelöli azt a szempontot, melyből Széchenyi e testi nevelést fontosnak tartja. Nem tagadhatja ugyanis véleménye szerint senki, hogy az embernek a test és lélek egyaránt alkotó része; elhanyagolni azért egyiket sem szabad, sőt mindkettőnek lehető legteljesebb kifejlése, kifejtése a feladatunk. Tévedés, ha a kettő közül akármelyiket, de csak az egyiket neveljük: a